

Toenadering vanuit eigen kracht

M.J.H.M. Poorthuis

De filosoof Kierkegaard was altijd op zoek naar het wezenlijke, het radicale. Zo beschrijft hij hoe een bisschoppelijke brief waarin wordt aangespoord om meer te bidden, alleen maar slaapverwekkend kan zijn. Maar als je vriend midden in de nacht voor de deur staat, lijkbleek en uitroept: bid voor mij! Wat doe je dan?

Daar moest ik aan denken toen ik de hartekreet onder ogen kreeg van Arjan Plaisier. Ik denk dat veel mensen hebben gedacht: o.k., maar dat bedoelt hij natuurlijk niet echt, dat protestanten en katholieken weer één kerk gaan vormen. We geeuwen wat, want oecumene is natuurlijk slaapverwekkend. Maar stel nu eens dat hij die vriend is die midden in de nacht aanbelt, lijkbleek, wat denkt u dan?

Ik denk dat Arjan Plaisier op zoek is naar het wezenlijke. Ik ken Arjan van de theologiestudie in Utrecht, toen protestanten en katholieken samenwerkten - met behoud van eigenheid. Dat wil niet zeggen dat er altijd een levendig contact was tussen protestantse en katholieke studenten. Een andere jaargenoot van me, Ab Harrewijn, de latere politicus van Groen Links, was van zware komaf, maar was volop in beweging. Een van de Gereformeerde Bondsstudenten nam Ab eens apart en zei: "Ab, je gaat teveel met de roomsen om, en je lacht ook wel erg veel de laatste tijd".

Maar dit is allemaal anekdote. Laten we eens kijken wat Arjan aan ons voorlegt. Dat is allereerst een grote liefde voor de reformatorische traditie. Ik dank aan de Utrechtse tijd een behoorlijke kennis van protestantse theologie, die ik als katholiek nog steeds onmisbaar vindt. De notie van het tegoed van het Oude Testament, door Miskotte en Van Ruler gelijktijdig ontwikkeld, is een uiterst belangrijke notie die veel katholieke theologie kan behoeden voor te snelle spiritualisering. We moeten het Oude Testament niet spiritualiseren, maar het Nieuwe Testament aarden. Dat is het tegoed waar we nog steeds voor staan. Ik denk bovendien dat de leertraditie van het protestantisme de katholiek veel te bieden heeft. Veel katholieken hebben wel een diep gevoel van sacramenten en ritueel, maar hun theologisch besef groeit niet mee met hen. Dan staan ze in de puberteit machteloos tegenover de grote vragen van het leven. Wie niet een visie heeft over hoe natuurwetenschappen en geloof kunnen samengaan, inclusief de evolutietheorie (die wel antwoord geeft op "hoe", maar niet op "waartoe", daarvoor hebben we de bijbel nodig), staat snel met lege handen in onze moderne samenleving. Dat geldt voor veel katholieken vandaag de dag, omdat het leerproces en het geloof gescheiden zaken zijn gebleven. Als ik het goed zie kent het protestantime een sterkere leertraditie met name voor leken.

Nu brengt Plaisier een notie naar voren die me onontkoombaar lijkt, maar waar ik toch vragen bij heb. Hij zegt dat zowel protestantse kerk als katholieke kerk in crisis zijn. Dat is in ons land zonder meer waar. De kloof tussen de generaties is ongekend en wordt nog steeds door allerlei vage beschouwingen en spirituele rookwolken togedekt. Maar mensen vertellen hoeveel pijn het hun doet als de kerk, die hun opa nog heeft gebouwd en waar de familie vanuit is begraven, moet worden gesloten. Vertel die pijn aan je kinderen en kleinkinderen, zeg ik dan.

Ik vraag me af of je elkaar moet opzoeken in je zwakte. Ik ontmoet het protestantisme liever in kracht, in liefde voor de Schrift, in vertrouwen dat het leven een geschenk is en daarom om onze inzet vraagt. Ik heb ook het idee dat de protestantse kerken er meer in slagen om contact hebben met jongeren dan onze katholieke kerk. Wij hebben wel weer het wereldwijde, dat altijd indruk maakt, als al die nationaliteiten op het Pietersplein staan of honderdduizenden jongeren op de wereldjongerendagen zijn. Maar ik zou meer van het protestantse besef willen zien dat wijzelf het geloof vormgeven. De bijbel is een draagbaar vaderland, je slaat hem open, gaat er omheen zitten en het wonder voltrekt zich. De

katholieke benadering is toch hiërarchischer: er moet altijd een priester of bisschop bij. Dat kan een belemmering zijn voor directe communicatie van het geloof, bijvoorbeeld tussen ouders en kinderen. De leerhuizen hebben veel bijgedragen aan meer vertrouwdheid met bijbel en verhalend geloven. Toch blijft het voor de katholieken moeilijk om het samen leren als geloofsbeleving te ervaren, als Emmausgangers wier hart brandde toen Hij, de onbekende vreemdeling, de Schrift opende.

Laten we ons wenden tot enkele theologische kwesties die boeiender zijn dan het lijkt. Ik vond oecumene tijdens mijn studie oersaai maar dat kwam omdat ik niet het gevoel had dat er iets op het spel stond. Maar hier komen we bij een lastige paradox: de onverschilligheid slaat vrij snel om in argwaan als een protestant betrokken raakt in een oecumenisch gesprek. Het is als een relatietherapie: verwijten over en weer gaan altijd over wat er mis ging in het verleden: jullie katholieken hebben Luther eruit gezet, maar jullie protestanten hebben Oldenbarnevelt laten onthoofden, om over de martelaren van Gorcum maar te zwijgen. Maar de *Historie der Martelaren* is een verrassend en beschamend dik boek waarin weer heel wat protestanten die door katholieken zijn omgebracht, Jan de Bakker bijvoorbeeld. Voordat je het weet doe je de godsdienstoorlogen weer dunnetjes over. Een goede therapeut realiseert zich twee dingen: de partners zouden moeten vertellen wat ze waarderen in de ander, niet wat ontbreekt; en: uiteindelijk gaat het niet om het verleden en om herstel, maar om een nieuwe gezamenlijke toekomst.

Dit gezegd hebbend wil ik een aantal theologische voorstellen doen. Ik zou de protestantse kerken willen beschouwen als deel van de ene heilige katholieke en apostolische kerk. Geen geknoei met vertalingen asjeblijft: geen één heilige, algemene (katholieke) christelijke kerk. Graag erkenning dat het deze kerk is die de eeuwen heeft getrotseerd, zij het dat ze bepaald niet zonder vlek en rimpel is gebleven. Maar zelfs de geliefde Heilige Schrift is de Reformatie aangereikt vanuit de kloosters die trouw de bijbel hebben overgeschreven en de manuscripten hebben bewaard.

Deze vier notae ecclesiae moeten niet weggemoffeld worden en veronderstellen elkaar organisch: heiligheid zonder eenheid wordt sectarisme, eenheid zonder heiligheid wordt lauwe massa, enzovoort. U weet dat er in officiële katholieke verklaringen onderscheid gemaakt wordt tussen kerken en kerkelijke gemeenschappen. Kerkelijke gemeenschappen zouden de apostolische successie via het bisschopsambt niet hebben bewaard, kerken wel, zowel de orthodoxe als de rooms-katholieke. Ik vind een dergelijk eenzijdig definiëren van het begrip kerk nogal eigengereid. Wel is het stukken beter dan de *haeretici* en *schismatici* waarmee de rk kerk vóór Vaticanum 2 andere christenen aanduidde. Ik zou bij dat onderscheid kerken / kerkelijke gemeenschappen toch graag een andere visie naast plaatsen. De gedachte dat het protestantisme pakweg vanaf de vierde eeuw, na Constantijn, de kerk de rug heeft toegekeerd om pas in de 16^e eeuw weer op het toneel te verschijnen lijkt me onvruchtbaar. Augustinus en Anselmus doen het nog steeds goed bij protestanten en mijn goede vriend Willem van Asselt liet graag zien hoeveel middeleeuwse theologie bij Luther aanwezig was, ondanks zijn retorische verwerping van de scholastiek als “waanwijsheid van de wereld”. U weet natuurlijk ook dat de stellingen van Luther niet het begin van de Reformatie vormden, maar dat Luther toen rooms-katholiek was, getuige ook zijn stelling dat eerbied voor de priester van groot belang is.

Protestantse kerken hebben de ononderbroken keten met de eerste christenen wel degelijk bewaard, dus protestantse kerkvisies van een onderbreking van meer dan duizend jaar, met daarin dan wel weer gouden plekken zoals Augustinus en Anselmus, hoeven niet. De drager van de apostoliciteit is volgens de protestantse theologie, althans als protestantse theologen dat zelf inzien, de christelijke gemeente, niet exclusief de bisschop. Tegelijkertijd is het bisschopsambt een essentiële vorm van de christelijke traditie en van continuïteit. Maar de rooms-katholieke kerk heeft weinig oog gehad voor het belang van de plaatselijke christelijke gemeente, om niet te zeggen dat die bijzonder weinig heeft in te brengen. Dus de protestantse nadruk daarop zou, juist vanwege het katholieke karakter ervan, namelijk als

authentiek element van de traditie, een weldadige en corrigerende uitwerking kunnen hebben op de rooms-katholieke ecclesiologie. Hier zien we tevens hoe protestantisme en rooms-katholicisme niet zomaar twee kerken naast elkaar zijn. Ik zou willen betogen dat de rooms-katholieke kerk een voller traditiebegrip heeft, maar dat het protestantisme nodig is om belangrijke elementen uit die traditie uit hun winderslaap te wekken. Zo is er in de rooms-katholieke kerk de notie van de *sensus fidelium*, het aanvoelen van de gelovigen, maar de werkelijke gezag daarvan is nooit ontwikkeld.

Zo is er ook de bijbel als woord van God waarover Vaticaanse verklaringen goede woorden spreken. Onder andere wordt een fundamentalistische benadering afgewezen, een reëel gevaar bij een al te individuele en charismatische benadering zonder het hitteschild van de traditie en de liturgiegemeenschap.

Vaticaanse verklaringen zien de wetenschappelijke exegetische, literaire en archeologische benadering van de bijbeltekst als legitiem, omdat Gods openbaring van mensen gebruik maakt. Het gaat dus om een organische inspiratieleer, niet om een mechanische inspiratieleer. Maar daarmee is de bijbel nog niet een boek in de handen van mensen zelf geworden. Nu vind ik persoonlijk dat de bijbel vooral een gemeenschapsboek is. De liturgie is dan ook een authentieke plaats voor bijbellezing, die fundamenteel verschilt van individuele bijbellezing. Maar als ik meemaak hoe aan protestantse tafel de bijbel wordt gelezen ontroert me dat: het is alsof de eettafel zelf even een altaar wordt en het Woord het huis vervult van heiligheid.

Ik heb eens aan een bevriende musicus gevraagd, een degelijke protestant met grote interesse voor mijn leerhuis waar we Augustinus lezen: Stel dat jij de nadruk op de bijbel als een belangrijke bijdrage van de Reformatie beschouwt, misschien wel de belangrijkste. En stel dat ik mijn parochie zo ver krijg dat ieder een jaar lang elke dag thuis de bijbel voorleest. Zou dat verschil voor je maken in de toenadering tussen Rome en Reformatie? Ik weet eerlijk gezegd niet wat zijn antwoord was. Wellicht overpeinsde hij het bij zichzelf. Natuurlijk weet hij ook dat die mooie gewoonte van bijbellezen zwaar is geërodeerd bij protestanten. Maar zou het niet mooi zijn als een dergelijke stap ook aan protestantse zijde tot een ervaring zou leiden?

Laten we onze toenadering nog een stap dichterbij brengen, dit tot grote schrik van zowel de meeste protestanten als rooms-katholieken die helemaal niet rekenen met zo'n stap, ook niet als ze in allerhande oecumenische werkgroepen zitten. De oecumene is ietwat verburgerlijkt omdat de echte vraag naar eenwording eerder wordt vermeden dan gesteld. Klaagzangen over het terugdraaien van de oecumene durven niet onder ogen te zien dat de eenheid door oecumenische praktijk niet altijd is bevorderd en soms zelfs is belemmerd.

Maar zoals gezegd, ik wil niet wachten tot de kerken volledig verzwakt zijn, want ik ga uit van kracht. Wederzijdse kracht is nodig voor eenwording. Juist als geloofsgemeenschappen kleiner worden is de groei naar eenheid moeizamer, kijk maar naar de kleine protestantse kerken die verder van de eenwording staan dan ooit. De kwesties waar het over gaat zijn voor steeds minder mensen duidelijk, maar de angst voor secularisatie brengt eerder een verscherping van tegenstellingen teweeg dan een relativering.

Charismatische vernieuwing is zeker een kracht van het protestantisme, maar dient samen te gaan met stevige theologie en afstand tot fundamentalisme. Het introduceren van een doopsel waarin Jezus Christus als redder wordt aangenomen, maar die de al in een andere kerk ontvangen doop als niet werkzaam terzijde schuift is een gevaarlijk vorm van sektarisme, omdat daarmee alle christelijke kerken als irrelevant worden bestempeld. Dat je door materiële rijkdom Gods zegeningen kan tonen: het Prosperity Gospel, wordt al gauw tot een minachting van de onderliggende partij: je zult het wel aan jezelf te danken hebben.

Maar laten we ons buigen over de Rooms-katholieke kerk en het Protestantisme. De verenigde kerk van Zuid-India is de eerste kerkhereniging ter wereld geweest tussen

episcopale en niet episcopale kerken, na besprekingen van pakweg 30 jaar. Het ambt is dus een kernkwesitie, al moet die ook niet alles beheersen.

Maar als we nu eens als model de positie van de Grieks-katholieke kerk onder de loep nemen. Ik heb een student uit de Oekraïne, die volledig zijn liturgie is toegedaan, met ikonostase, gezangen en wierook. De priesters zijn getrouwd. Toen ik gastcollege gaf in Lviv ging ik in zijn kerk te communie, wonderlijk je te realiseren dat het hier een volledige eenheid betreft. Uiteraard is er een groot probleem met de Grieks-orthodoxe kerk, maar laten we niet alle problemen tegelijk willen oplossen.

Ik spreek nu geheel voor eigen rekening. Stel dat de protestantse kerken eenzelfde positie zouden innemen. Het zuurdesem van de eigen bijbelomgang, theologie en nadruk op Gods genade, de gereformeerde dadendrang en zorg om het gemeentelven, de hervormde zorg voor verbinding van religie en cultuur, het zou geheel gehandhaafd blijven en zou ongetwijfeld een weldadige werking hebben op de rooms-katholieke broeders en zusters, al zou het alleen al zijn in de praktijk van het nuttigen van brood én wijn, een belangrijke symboliek, die in de kerk der eeuwen ook lang is gepraktiseerd. Eenheid in verscheidenheid. De kerkopvatting van het protestantisme: *ecclesia semper reformanda*, de kerk moet telkens hervormd worden, is een verrijking voor het rk kerkbegrip. Dat de kerk tevens de bruid van Christus is is daarmee niet in strijd en betekent zeker niet dat misstanden kunnen worden toegedekt: integendeel, ik zie voor mijn geestesoog de kerk als bruid soms treuren over de misstanden die in haar naam worden begaan. Wat de grote Bavinck schreef over hervormde katholiciteit waarin de genade de natuur niet alleen veronderstelt maar ook omvormt is bepaald niet on-katholiek.

Hoe zou het er in zo'n geünieerd protestantse kerk aan toe gaan? De voorgangers zouden bevestigd kunnen worden door een bisschop, eventueel in aanwezigheid of samen met hun collegavoorgangers om zowel het apostolische als het collegiale aspect van de kerk te benadrukken. Dit alles met instemming van de gemeente! Deze voorgangers kunnen getrouwd zijn.

Eucharistische gastvrijheid van Rooms-katholieken bij deze Protestant-katholieken is dan uiteraard toegestaan. Ook kunnen deze Protestant-katholieken eucharistische gastvrijheid genieten in rk kerken. Zij mogen officieel zowel avondmaal als eucharistie ontvangen en vormen daarmee een messiaanse voorhoede. Dit is een krachtiger positie dan die van individuele protestantse bekeerlingen tot het rooms-katholicisme, lijkt me. Alhoewel ook hun inbreng van groot belang is: ik ken heel wat steunpilaren van onze katholieke kerk afkomstig uit de Reformatie. Zij maken ons duidelijk dat het niet leerstellige theologische kwesities zijn die hun stap bepalen. De schoonheid van de liturgie, de ruimte van denken en de aandacht voor sacramenten zijn veel belangrijker. Daarmee zijn heel wat oecumenische discussies feitelijk secundair. Dat de Lutherse rechtvaardigingsleer niet haaks staat op de rk theologie is al eerder erkend, maar heeft dacht ik de praktijk van de oecumene niet beïnvloed. Besprekingen zouden altijd gericht moeten zijn op vernieuwing van de kerkelijke praktijk willen ze mensen kunnen blijven boeien.

Dat de goede werken in het evangelie centraal staan en dat desondanks Gods genade dat pas mogelijk maakt, het zijn paradoxen die niet tegen elkaar uitgespeeld moeten worden. Hoe is de recente fascinatie van de rk kerk voor orthodox protestanten te verklaren? Die is heel wisselend: De EO en met name Andries Knevel hoopt een bondgenoot tegen de secularisatie te vinden. De liturgische schoonheid en het gevoel voor ritueel lijken me niet een ding bij Knevel. Zoals een pater eens tegen Knevel zei toen hij in het klooster was: "Ge kunt helemaal niet contempleren. Ge zijt nooit eens even stil". Rituelen zijn de schatkamer van de religie, maar daar hebben protestanten nog een flinke barrière te nemen, nog versterkt door een rationalistische en pragmatische visie van de moderniteit, waarin traditie weinig gewicht heeft en die rituelen snel naar de rommelzolder verwijst.

Toch is het doorgaans wél de liturgie, niet als louter uiterlijk vertoon, maar als eerbied voor God en als geestelijke ruimte voor allerlei opvattingen, die indruk maakt op protestanten. Dat de katholieke kerk een dam kan opwerpen tegen vrijzinnigheid is misschien waar, maar nog beter is het een geestelijke ruimte van aanbidding en wederkerig dienstbetoon te ontwikkelen waarin ook vrijzinnigen welkom zijn.

Maar terug naar onze protestant-katholieken! De christelijke band met mede-protestanten wordt door hen bewaard. Wel zal hun positie mogelijk irritatie oproepen. Maar irritatie kan het begin zijn van een nieuwe weg voor christenen. Ook rooms-katholieken kunnen geïrriteerd raken door deze protestant-katholieken, die niet “gewoon rooms” willen worden. Maar ook voor rooms-katholieken geldt dat irritatie het begin kan zijn van het serieus nemen van de oecumene en dat kennismaking met het protestantisme hun eigen geloofsleven kan vernieuwen.

Ik sluit af met iets wat mijn hoogbejaarde schoonvader me vertelde uit het Jappenkamp. Wellicht is dat oecumenisch van belang. In het kamp wilden mensen graag een sjekkie roken, maar ze hadden geen vloeï. Dundrukpapier uit een handbijbel bood uitkomst, maar dan met name de laatste bladzijden. In de drie Formulieren van Enigheid (Nederlandse Geloofsbelijdenis, Heidelberger Catechismus, Dordtse Leerregels) worden de roomsen verketterd, alsook de Arminianen. Dat alles ging in rook op. De mensen lieten de bijbel zelf intact! Een treffend beeld van wat er in nood overblijft!

Lezing 18 mei 2019 bij 50-jarig jubileum Raad van Kerken Amersfoort

Prof.dr. Marcel Poorthuis is hoogleraar interreligieuze dialoog Tilburg School of Theology (Universiteit van Tilburg)